

SIYER İLMİ VE DİĞER İSLÂMÎ İLİMLERLE İLİŞKİSİ*

Fatih ÖZAKTAN**

Öz

İslâmî ilimlerin önemli bir kısmını oluşturan siyer, hadis, İslâm tarihi ve ulûmu'l-Kur'an'ın bir konusu olan esbâb-ı nüzûl ilimleri arasında benzerlikler olduğu gibi farklı yönler de bulunmaktadır. Bu ilimler arasındaki benzerlik ve farklı yönleri ortaya koymak, bu alanda ileride çalışacak kimseler için söz konusu ilimlerin sınırlarını ve çerçevesini tayin etmeye yardımcı olacaktır. Bu gaye ile bu çalışmada öncelikle siyer kavramı dilbilimsel açıdan incelenmiş, siyer kelimesinin terim anlamına değinilmiş, onun tarihi süreç içindeki kullanımlarına temas edilmiş, akabinde de mevcut tanımlardan yola çıkılarak siyer ilminin tarafımızca tarifi yapılmaya çalışılmıştır.

Siyer ilmi, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatına odaklanmış olması yönüyle İslam tarihi ve hadis ilmine büyük oranda benzerlik arzeder. Diğer taraftan söz konusu bu üç ilmin ele almış olduğu konuların sınırları, doğuş ve teşekkül sürecinde izlemiş oldukları metotlar yönüyle bazı farklılıklar bulunmaktadır. Öte yandan ilk etapta farklı alanların konusu gibi gözükmeyle birlikte siyer ilminin bir ulûmu'l-Kur'an ilmi olan esbâb-ı nüzûl ilmi ile de kimi benzerlikleri mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Hadis, İslâm tarihi, Esbâb-ı nüzûl.

THE RELATIONSHIP BETWEEN SIRAH AND OTHER ISLAMIC SCIENCES

Abstract

Sirah as an Islamic discipline has similar and dissimilar dimensions with Hadith, Islamic History and Occasions of Revelation (Asbab al-nuzul) which is a research subject of Quranic Sciences. Presenting the similarities and dissimilarities among abovementioned disciplines will help the researchers to draw the boundaries of these disciplines and determine their frameworks. For this purpose, the paper will analyze the Sirah both as a notion and term linguistically. It will also present the different meanings of Sirah in historical process. Then it will try to make a new definition of Sirah in light of available definitions.

Sirah as a discipline has much similarities with Islamic History and Hadith. Because all these disciplines focus on the life of Prophet Muahmmad (pbuh). But it can be said these disciplines are different in terms of their methodology and the boundaries of the subjects that they study. Moreover, though Sirah seems to be a different discipline from Occasions of Revelation (Asbab al-nuzul) but there are similarities between these abovementioned disciplines.

Keywords: Sirah, Hadith, Islamic History, Occasions of Revelation (Asbab al-nuzul).

* Makale Gönderim Tarihi: 13 Kasım 2018

Makale Kabul Tarihi: 24 Kasım 2018

** Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı; Dr., Afyon Kocatepe University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir; Afyonkarahisar, Turkey; etas@aku.edu.tr; orcid.org/0000-0001-9019-765X.

Giriş

Hicri birinci asırdan itibaren siyer-i nebî hakkında nazım ve nesir şeklinde küçük küçük büyüklü birçok eser yazılmaya başlanmıştır. Her asırda müellifler Hz. Muhammed (s.a.s) hakkında kendi dillerinde ve usullerine göre eserler yazmıştır. Bu eserlerin başında; hadis kitapları, İslâm tarihi kitapları, megâzî ve siyer kitapları, şemâil ve delâil kitapları gelmektedir. Tarihi süreç içerisinde bu birikim siyer, hadis ve İslâm tarihi gibi birtakım ilimlerin doğmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Her ne kadar adı geçen bu ilimler ortak bir zeminde doğmuş olsa da zaman içerisinde farklı usûl ve metotlar izlemeye başlamışlardır. Buna göre gerek hadis ilminin gerekse İslâm tarihinin siyerle ilişkisini ortaya koymak hem siyer ilminin hem de bu iki ilmin alanlarını ve sınırlarını belirlememize yardımcı olacaktır. Siyer ilminin hadis ve İslâm tarihi ile olan ilişkisine benzer bir ilişki, kısmen esbâb-ı nüzûl için de söz konusudur. Siyerin esbâb-ı nüzûl ile ortak noktalarını ortaya koymak bu iki ilim arasındaki benzerliklerin daha iyi görünmesini sağlayacaktır.

Diğer taraftan siyerin hadis ve İslâm tarihinin dışında fıkıh ve akâid gibi diğer İslâmî ilimlerle de ilişkisi bulunmaktadır. Ancak biz bu makale çerçevesinde en yakın ilişki içerisinde olduğu hadis ile İslâm tarihi ve de esbâb-ı nüzûl ile ilişkisini ele almaya çalıştık.

Bu çalışmada gözetilen asıl hedef; ilk olarak siyer kavramının ortaya çıkışı ve bir ilim haline geliş sürecini ana hatlarıyla ortaya koymak, ardından bu bilgilere dayalı olarak siyer ilminin tanımına katkıda bulunmak, siyer ilmine konu yakınlığı olan bazı ilimlerle ilgili bilgi vererek bu ilimlerin sınırlarını çizmek ve en önemlisi de siyer ilminin bu ilimlerle olan benzerliklerini ve farklı yönlerini ortaya koymaktır.

1. SÎRET VE SİYER KAVRAMLARI

“Sîret/سيرة” kelimesinin çoğulu olan “siyer/سير”, “سَيْرًا” mastarından türemiş bir isim olup sözlükte; sünnet, tutulan yol, hal, tavır ve durum anlamlarına gelir¹. Kur’ân-ı Kerîm’de sadece Tâhâ sûresinde “قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى/Onu al! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız” (Tâhâ, 20/21) âyetinde yer alan sîret kelimesi burada “hal ve şekil” anlamında kullanılmıştır. Hadis kaynaklarında da sîret kelimesinin “*takip edilen yol ve şekil*” mânâsında kullanıldığı görülür. Nitekim Hz. Ömer’in vefâtından sonra Hz. Osman’ın halife seçildiğinde Ebû Vâil: “Ali’yi bırakıp Osman’a nasıl biat ettiniz?” diye sormuş, Abdurrahmân b. Avf şöyle cevap vermiştir: “Bunda benim bir suçum yok. Biat

¹ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd Cevherî (v. 400/1009), “syr”, *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhahi'l-Arabîyye*, (thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr), (Beyrût: Dâru'l-İlim, 1987), 2: 691; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî (v. 502/1108), “sâra”, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur’ân*, (thk. Muhammed Seyyid Keylânî), (Beyrût: Dâru'l-Ma’rife, t.y.), 247; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr (v. 711/1311), “syr”, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullah Ale'l Kebîr, Muhammed Ahmed Hasebullah, Hâşim Muhammed Şâzelî), (Kâhire: Dâru'l-Maârif, t.y.), 21: 2169; Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî (v. 816/1413), (thk. Muhammed Siddîk el-Minşevî), “syr”, *et-Ta'rîfât*, (Kâhire: Dâru'l-Fâzile, t.y.), 106; Ebü'l-Feyza Murtaza Muhammed b. Muhammed Zebîdî (v. 1205/1791), “syr” *Tâcü'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (thk. Mustafa Hicâzî), (Kuveyt: Vizâretü'l-İ'lâm, 1973), 12: 115.

etmek için Ali'ye varıp, ona 'Allah'ın Kitab'ı, Rasûl'ün sünneti, Ebû Bekir ve Ömer'in sîreti yani *takip ettiği yol* üzere sana biat ediyorum" dediğimde "Gücüm yettiği kadar buna riâyet ederim" dedi. "Sonra ben de biatımı Osman'a yaptım. O da kabul etti"². Yukarıda zikredilen âyette ve nakledilen bu rivâyette görüldüğü gibi siyer kavramı, bir şeyin durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca Arapça'da birinin iyi veya kötü takip ettiği yol "siyer" kelimesi ile ifade edilmektedir³. Diğer taraftan tâbiûn âlimlerinden İbn Şihâb ez- Zührî'den (v. 124/742) gelen bir rivâyet, "sîret" kavramının Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vefâtından bir süre sonra anlam genişlemesine uğrayarak "sîret-i nebî" anlamında kullanıldığını göstermektedir. Zührî'den gelen rivâyet şu şekildedir: "Hâlid b. Abdullah el-Kasrî⁴ (v. 126/743) bana: 'Nesepleri yaz' dedi. Ben de Mudar kabîlesinin nesebini yazmaya başlamıştım ki daha onu tamamlamadan: 'Bırak onları yazmayı, Allah onların soylarını kurutsun. Sen bana sîreti yaz'" dedi⁵.

Bu bilgiler göstermektedir ki, "sîret" ve "siyer" kavramları hicri birinci asrın ortalarından itibaren Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbe-i kirâmın hayatına has mânâda kullanılmaya başlanmıştır⁶. Bunun bir neticesi olarak da hicrî ikinci asrın sonlarında "sîret" kelimesinin Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını konu edinen bir esere ad olarak ilk defa İbn Hişâm'ın (v. 218/833) eserinin başında "*Sîretü'n-nebeviyye*" şeklinde kullanıldığı görülür. Ayrıca bu kelime tarihçiler tarafından "*Sîretü Hüseyin*", "*Sîretü Ömer b. Abdilazîz*" şeklinde umûmî hal tercümesi mânâsında da kullanılmıştır⁷.

Bu genel kullanımlarının yanı sıra "siyer" kavramının fıkıh literatüründeki kullanımına da değinmek gerekmektedir. Bu kavram, lügat mânâsına uygun olarak fıkıh kitaplarının bölüm başlıkları için de kullanılmıştır. Bunun gerekçesini İslâm hukukçuları şu şekilde açıklamıştır: Müslüman bir toplumun, gayri müslim toplumlara karşı takip etmeleri gereken hukuk kuralları, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in gayri müslimlerle ilişkilerde izlediği tutum ve davranışlardan çıkarıldığı için bu konuyla ilgili hükümler⁸ "*kitabü'l-cihad*" veya "*kitabü's-siyer*" terkîbi altında bir araya getirilmiştir⁹. Örneğin Serahsî,

² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (v. 241/855), *Müsnedü el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Muhammed Naîm el-Araksûsî, İbrâhim ez-Zeybek, Adil Mürşid) 2, Baskı, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 1: 560. *فَدَّ بَدَأَتْ بَعْلِي فَقُلْتُ أَبَايَعَكَ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَسُنَّةِ رَسُولِهِ وَسِيرَةِ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا*

³ Râgib el-İsfahânî, "sârâ" 247; İbn Manzûr, "syr" 21: 2169; Cürçânî, "syr", 106; Zebîdî, "syr", 12: 115.

⁴ Emevîler'in Mekke ve Irak valilerindendir. Geniş bilgi için bkz. Abdülkerîm Özaydın, "Hâlid b. Adullah el-Kasrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15: 281.

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesar İbn İshâk (v. 151/767), *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Muhammed, Hamidullah), (y.y., t.y.), s. (لج); Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Eslemî el-Vâkidî, (v. 207/823), *el-Megâzî*, (thk. Marsden Jones), 3. Baskı, (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1984), 19.

⁶ Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *es-Siyeru'n-nebeviyye*, (Dimaşk: Dâru'l-Vâi, t.y), 2: 18; Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 319.

⁷ Giorgio Levi Della Vida, "Sire", *IA.*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1966), 10: 699; Fayda, "Siyer ve Megâzî", 37: 319; Ayrıca bkz., Ahmet Yaman, "Siyer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 316-319.

⁸ Ahmet Yaman, "Siyer" 37: 316.

⁹ Ömer Nasûhi Bilmen (v. 1391/1971), *Hukûku İslâmiyye ve Istilâhâtü Fıkhiyye Kâmûsu*, (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, t.y.), 3: 350; İbn Hacer, *Fethu'l Bâri*'de "Kitâbu'l cihad ve's-siyer" başlığı altında cihadla ilgili hadisleri şerh etmiştir. Bu durumu da şöyle ifade etmiştir: "Cihad bâbında siyer kelimesi kullanıldı. Zira bu başlık, Hz. Peygamber

“*Mebûsût*” isimli eserinin bir bölümünde Müslümanların; müşrik olan ehli harbe, emân verilmiş olanlara, zimmlere, mürtedlere ve de antlaşmalı oldukları kişilere karşı tavır ve hareketlerini açıkladığı için söz konusu bu bölüme “*kitâbü’s-siyer/كتاب السير*” ismini vermiştir¹⁰. Siyer, fıkıh kitaplarında sadece bazı bölümlere başlık olmakla kalmamış, söz gelimi İslâm devletler hukuku alanında yazılan Evzâî’nin “*Kitâbü Siyeri’l-Evzâ’î*”, Ebû Yusuf’un “*Kitâbü’r red alâ Siyeri’l Evzâ’î*”, Ebû İshâk el-Fezârî’nin “*Kitâbü’s-siyer*”¹¹ ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin “*es-Siyeru’l-kebir’î*” vb. kitaplara da isim olarak verilmiştir¹². Aslında siyer kavramının hem devletler hukuku alanında yazılmış kitaplara isim olarak verilmesi hem de fıkıh kitaplarında devletler hukuku ile ilgili bölümlerde başlık olarak kullanılması Hz. Peygamber (s.a.s)’in bir hadisinde sîret kavramını, Müslümanlara karşı savaş durumunda olan devletin hukukunu ilgilendiren bir konuda kullanmasından kaynaklanmaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), Dûmetülcendel seriyyesine¹³ komutan tâyin ettiği Abdurrahmân b. Avf’a şöyle buyurmuştur:

قال خُذْهُ يَا بْنَ عَوْفٍ اغْزُوا جَمِيعًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ لَا تَغْلُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا
كَمْ يَكْفُرُ بِكُمُ اللَّهُ وَرَبُّهُ نَبِيِّكُمْ فِيكُمْ/عَوْفُ ابْنِ أَبِي سُوَيْبَةَ
يَا بْنَ عَوْفٍ اغْزُوا جَمِيعًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ لَا تَغْلُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا
عَوْفُ ابْنِ أَبِي سُوَيْبَةَ يَا بْنَ عَوْفٍ اغْزُوا جَمِيعًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ لَا تَغْلُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا

“*قال خُذْهُ يَا بْنَ عَوْفٍ اغْزُوا جَمِيعًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ لَا تَغْلُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَغْدِرُوا*”¹⁴ ve çocukları öldürmeyin. Allah, bunlara riâyet etmekle sizi sorumlu tutmuştur, ayrıca bu söylenenler, size yol gösteren Peygamber’inizin de sîretidir (takip ettiği yoludur)”¹⁵.

Bu hadiste de görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.s.), ashâbına savaşta uymaları gereken kuralları söylemiş, diğer bir ifadeyle düşman devlete karşı izlenecek hukuk kurallarını ifade etmiş, daha sonra da izlenecek bu yolun kendi sîreti, yani yolu/yöntemi olduğunu açıklamıştır.

Sonuç olarak sîret kavramının kullanımı ile ilgili şunu söyleyebiliriz: “Sîret kelimesi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbe tarafından izlenen ve tutulan yol mânâsında

(s.a.s.)’in gazvelerdeki durumundan alınmıştır. Bkz. Ebû’l-Fazl Şehâbeddîn Ahmed b. Hacer, (v. 852/1449), *Fethü’l-Bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb), (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, t.y), 6: 4.

¹⁰ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî (v. 483/1090), *el-Mebûsût*, (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, t.y.) 10: 2; Kasım Şulul, “Siyer Yazıcılığında Kronoloji Meselesi”, *Sîret Sempozyumu I: Türkiye’de Sîret Yazıcılığı*, (Ankara: 2010): 670.

¹¹ Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed b. Hâris el-Fezârî (v. 188/804), *Kitâbü’s-siyer*, (thk. Fârûk Hamâde) (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1987).

¹² Fayda, “Siyer ve Megâzî”, 37: 319.

¹³ Dûmetülcendel seriyyesi hakkında geniş bilgi için bkz. Vâkîdî, *Megâzî*, 2: 560; Ebû Muhammed Cemâleddin Abdülmelik İbn Hişâm (v. 213/828), *es-Sîretü’n-nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakka, İbrâhim el-Ebyarî, Abdülhâfız Şelebî), (Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 2: 213.

¹⁴ Öldürülen kişinin bazı uzuvlarını kesme anlamına gelir. Daha geniş bilgi için bkz. Şâmil Dağcı, “İşkence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23: 429.

¹⁵ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 2: 631; Ebû’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullah b. Ahmed Süheylî, (v. 581/1185), *er-Ravzü’l-ünûf fi şerhi’s-sîreti’n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, (Beyrût: İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, 1991), 7: 494; Vâkîdî, bazı lafızlar farklı olmakla birlikte aynı mânâda benzer bir riâyet nakletmiştir. Bkz, Vâkîdî, *Megâzî*, 2: 561.

kullanıldığı, hicrî birinci asrın ortalarından itibaren de Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbenin hayatını ifade etmek için kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

2. BİR İLİM OLARAK SİYER

İlmî bir ıstılah olarak, sîret kelimesinin çoğulu olan siyer, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hayatını, şahsiyetini, şemâilini, yapmış olduğu işleri, İslâm'a davet ve tebliğde ayrıca sahâbeyi yetiştirmede izlemiş olduğu yolu ifade etmektedir¹⁶.

Genel itibariyle siyer ilminin bu şekilde tanımı yapılmış olmakla birlikte daha kapsamlı bir tanımının yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Bundan dolayı burada siyer ilminin geniş manada bir tarifine ulaşabilmek için ilâve bazı bilgilere yer vermek istiyoruz.

İbn Hişâm (v. 213/828), Bedir savaşını anlatmadan önce İbn İshâk'ın (v. 151/767) bu savaşla ilgili toplamış olduğu rivâyetleri nakletmesi hakkında şöyle dediğini aktarır:

"Bana Muhammed b. Müslim Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebî Bekir, Yezid b. Rûmân, Urve b. Zübeyr ve diğer âlimlerimizden ve onlar da İbn Abbâs'tan anlattı. Her biri hadisin bir kısmını anlattı. Onların hadislerini toplayıp ben de Bedir hadisini ona göre naklettim"¹⁷.

Yine aynı usûlü Vâkıdî de izlemiştir. Vâkıdî (v. 207/823), Uhud savaşını anlatmadan önce şunu belirtmiştir:

"Bana Muhammed b. Şücâ anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ömer el-Vakidî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Abdullah b. Müslim, Mûsâ b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris, Abdullah b. Câfer... Abdurrahmân b. Ebü'z-Zinâd Ebû Ma'ser isimlerini zikredemeyeceğim kişilerden rivâyet ettiler. Bütün bunlar bana bu konuyla ilgili hadisin bir kısmını anlattı. Bazıları diğerlerinden daha anlaşılırdı. Bana anlattıklarının hepsini bir araya getirdim"¹⁸.

Siyer ve megâzî alanının en önemli iki isminin yapmış olduğu bu açıklamalardan şu yargıya ulaşabiliriz: Siyer ilminin nüvesini hadisler oluşturmakta olup siyer ilmi, birkaç hadisin yahut daha fazla hadisin siyer müellifi tarafından senetlerinin bir arada zikredilip metin kısımlarının birleştirilmesi ile teşekkül etmektedir. Bu arada şunu da ifade etmek gerekir ki siyerin konusuna girmesi için mutlaka birkaç hadisin senetlerinin hazfedilip metinlerinin birleştirilmesine gerek de yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bir hadisi de siyerin konusu olabilir. Zira aşağıdaki örnekler bunu göstermektedir.

İbn Hişâm (v. 213/828), Uhud savaşından bahsederken Âl-i İmrân sûresinin yüz altmış dokuzuncu âyetinin Uhud savaşı hakkında indiğini ve söz konusu âyetin açıklamasında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ayetle ilgili şunları söylediğini nakleder: Câbir b. Abdullah rivâyet ediyor: *"Hz. Peygamber (s.a.s.): 'Sana bir müjde vereyim mi ey Câbir?' dedi.*

¹⁶ Muhammed Zuhayli, *Mercaü'l-ulûmi'l-İslâmiyye*, (Dımaşk: Dâru'l-Ma'rife, t.y.) 642.

¹⁷ İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 606. Diğer örnekler için bkz. İbn Hişâm, *Sîretü'n-nebeviyye* 2: 60, 214, 515-516.

¹⁸ Vâkıdî, *Megâzî*, 1: 199; Vâkıdî'de diğer bir örnekler için bkz. 1: 346, 354, 363, 384, 402, 404; II, 441, 572, 633, 770, 780; III, 885, 989.

Ben de: ‘Tabîî ki, ey Allah’ın Nebîsi’ dedim. Dedi ki: ‘Baban Uhud’da şehit edildiği zaman azîz ve celîl olan Allah onu diriltti. Sonra ona: ‘Ey Abdullah b. Amr sana ne yapmamı istersin’ dedi. O da: ‘Ya Rabbi beni dünyaya göndermeni, senin uğrunda savaşmamı, bir daha öldürülmemi isterim’” dedi¹⁹.

İbn Hişâm (v. 213/828), Hendek savaşını anlatırken de Selmân-ı Fârisî’nin hendek kazılmasını tavsiye ettiğini belirtir ve sonra Muhâcir ve Ensâr arasında çıkan “*Selmân bizdendir*” tartışmasına yer verir. Burada Hz. Peygamber (s.a.s.)’in onun hakkında: “*Selmân bizden ehli beytimdendir*” hadisini zikreder²⁰.

İbn Hişâm’da (v. 213/828) geçen bu hadis ve rivâyetler bizi şu yoruma götürür: Bir hâdis kısa bir rivâyetten oluşuyor ve başka rivâyetlerle sebep-sonuç ilişkisi bulunmadığından dolayı birleştirilmesi gerekmiyorsa o zaman senetlerin hazfi ve rivâyetlerin birleştirilmesine ihtiyaç olmadan ancak kronolojiye uygun ve ilgili olduğu konu başlığı altında siyer müellifleri tarafından bir araya getirilmektedir. Ayrıca herhangi bir âyetle ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.)’in kavli açıklamaları²¹ veya âyetin sebep-i nüzûlünün²² siyer ilmine dâhil edildiği görülmektedir.

Siyer müellifleri, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde yaşanmış olan hâdis ve olayları hikâye üslûbu ile kronolojik olarak anlatırlar. Özellikle İbn Sa’d (v. 230/845) sonrasında Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hadislerini ve o dönemde yaşanmış olayları senetlerinden ve râvilerinden soyutlayarak aktarırlar. Örneğin İbn İshâk (v. 151/768), “*Sîret*” kitabının üçüncü bölümünde sırasıyla Hz. Muhammed (s.a.s.)’in Peygamberliği, namazın ilk önce iki rekât olarak farz kılınması, ilk Müslümanlar, Kureys’in Benî Hâşim’i boykot etmesi şeklinde hâdiseleri tarihi kronolojiye göre sebep-sonuç bütünlüğü içerisinde anlatmıştır²³. İbn Hişâm da (v. 213/828) Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hayatını kronolojik olarak anlatırken konuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.)’in bir sözü yahut sahâbe arasında yaşanmış bir hâdis varsa bunu da konu akışı içerisinde vermiştir. Meselâ, İbn Hişâm, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sütanneye verilme olayını²⁴ anlattıktan sonra konuyla ilgili olması hasebiyle sahâbe ile Hz. Peygamber (s.a.s.) arasında şöyle bir konuşmanın geçtiğini bu bölümde nakleder. Sahâbe: “*Ey Allah’ın Rasûlü bize kendinden haber ver*” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.): “*Ben atam İbrâhim’in duası, kardeşim İsa’nın müjdesiyim. Annem bana hâmile kaldığı zaman kendisinden bir nur çıktığını, Şam’ın saraylarını aydınlattığını gördü. Ben Sa’d b. Bekroğulları’nda emzirildim. Ben kardeşimle beraber evlerimizin*

¹⁹ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 2: 119; Diğer örnekler için bkz. İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 314, 362, 393, 395, 522, 544, 548, 549, 552, 554, 557, 562, 563, 564, 576; 2: 174.

²⁰ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 2: 224.

²¹ Diğer örnekler için bkz. İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 207, 397, 447, 566, 568, 574, 585, 589; 2: 229, 278, 518, 524.

²² Diğer örnekler için bkz. İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 314, 362, 393, 395, 522, 544, 548, 549, 552, 554, 557, 562, 563, 564, 576; 2: 174. İbn Hişâm eserinde “Bakara Sûresinde Münâfik ve Yahudiler Hakkında İnen Âyetler” başlığı altında bir başlık atmış ve bu başlık altında münâfik ve Yahudiler hakkında inen âyetlere yer vermiştir. Bkz. İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 530-541

²³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Hamidullah), 140-194.

²⁴ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 162.

arkasında oğlak ve kuzularımızı güderken bana beyaz giysili iki adam geldi, ellerinde kar doldurulmuş bir leğen vardı. Sonra beni aldılar, karnımı yardılar, kalbimi çıkarıp açtılar. Kalbimden siyah bir kan pıhtısı çıkarıp attılar. Sonra kalbimi ve karnımı o kar ile yıkadılar, temizlediler”²⁵. Aynı şekilde İbn Hişâm (v. 213/828), Zülkarneyn hakkında inen âyetlerle ilgili rivâyetleri naklederken konuyla ilgili Hz. Ömer’le (v. 23/644) bir adam arasında yaşanmış bir olaya yer verir: Şöyle ki, Ömer b. Hattâb bir adamın: “Ey Zülkarneyn” dediğini duydu ve: ‘Allah’ım affeyle... Nebîlerin isimlerini koymakla yetinmediniz, nihâyet meleklerin isimlerini de koydunuz”²⁶ dedi.

Bu bilgiler bize, siyerle ilgili bir konuyu İbn Hişâm’ın (v. 213/828) kronolojiye uygun olarak anlatmaya önem verdiğini göstermektedir. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki: İbn Hişâm, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in bir hadisi veya siyerle ilgili bir meseleyi doğrudan ele almadığı durumlarda söz konusu hadisi ve meseleyi ilgili olduğu konu başlığı altında değerlendirmektedir.

İbn Hişâm (v. 213/828), İbn İshâk’ın “*Sîret*” kitabında geçen fakat Hz. Peygamber (s.a.s.) ile alakası olmayan, hakkında Kur’an’da bir şey inmeyen, Kur’an’ı tefsir etmeyen ve tefsirle ilgisi olmayan şeyleri eserine almamıştır²⁷.

Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hayatıyla ilgili en sahih kaynak olan “*Buhârî*” ve “*Müslim*”de “Kitâbü fedâilü’s-sahâbe”²⁸ bölümünün bulunması ayrıca “*Buhârî*”de “Kitâbü fedâilü’l-Medine”²⁹ bölümünün yer alması, “*Müslim*”de de farklı rivâyetlerde Mekke ve Medine coğrafyasından³⁰ bahsedilmesi Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbenin yaşadığı zaman ve coğrafyanın siyerin konusuna dâhil olabileceğini göstermektedir.

Zikredilen bütün bu bilgilerden çıkan sonuca göre siyer ilmini; Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hayatını, şahsiyetini, beyânlarını, seriyeye ve gazvelerini, İslâm’a davet ve tebliğde izlediği yolu, yaşadığı zaman ve coğrafyada Hz. Peygamber (s.a.s.) ile ilgili olayları bir kronolojiye göre sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelemeye çalışan bir ilim olarak tanımlamak mümkündür.

3. SİYER İLMİNİN DİĞER İSLÂMÎ İLİMLERLE İLİŞKİSİ

3.1. Siyer-Hadis İlişkisi

²⁵ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 164.

²⁶ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 307. Hz. Ömer, insanların peygamber isimlerini koymasından, bu isimlerden şeref beklemelerinden ve koyulan bu isimlerin âhirette faydası olacağını ummalarından dolayı kişilere peygamber isimlerinin verilmesini hoş görmezdi. Bkz. İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 307. (Dipnot).

²⁷ İbn Hişâm, *Sîretü’n-nebeviyye*, 1: 4.

²⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, (ö. 256/870), *Sahîhu’l-Buhâri*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhyiddin Hatîb) I. Baskı, (Kâhire: Matbaatü’s-Selefiyye, 1980), Kitâbü fedâilü’s-sahâbe, 62; Müslim b. el-Haccâc, Ebü’l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâburî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, (neşr., Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî), (Riyâd: Darü’t-Taybe, 2005), Kitâbü fedâilü’s-sahâbe, 44.

²⁹ Buhârî, Kitâbü fedâilü’l-Medine, 29.

³⁰ Müslim, Hacc, 85-97.

Temel olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını ele alan siyer ilmi, “İslâm dininin ikinci temel kaynağı olan sünnet ve hadisin mühim bir kısmı, çerçevesi ve kronolojisidir”³¹. Birbiriyle iç içe olan siyer ve hadis ilimleri arasında konu itibariyle bir farklılık bulunmaz. Zira hadisleri cem eden muhaddisler, eserlerinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in peygamberlik öncesi hayatına, savaşlarına, onun ve ashâbının menkıbelerine dair müstakil bölümler ayırmışlardır. Nitekim ilk hadis kitaplarından olan Mâlik b. Enes'in (v. 179/795) *Muvatta'sı* bunun en güzel örneğidir³².

Siyerle hadisi birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını hadis kitaplarında geçen bir hadisin rivâyet şekli ile aynı hadisin Vâkıdî'nin “*Megâzî*” isimli eserinde rivâyet şeklini vererek ortaya koymak istiyoruz. Başta “*Buhârî*” ve “*Müslim*” olmak üzere diğer hadis kaynaklarında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle söylediği nakledilmiştir: “*Bir mü'min bir delikten iki kez ısırılmaz*”³³. Vâkıdî'de ise bu hadis bir olay örgüsü içerisinde sebep-sonuç bütünlüğü içerisinde nakledilmiştir. Şöyle ki: Bedir savaşında müşriklerden bazıları esir alınmıştı. Bunlar içerisinde Ebû Azze Amr b. Abdullah b. Umeyr el-Cümahî de bulunmaktaydı. Ebû Azze, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e: “*Ey Muhammed! Benim beş kızım var ve onların hiçbir şeyleri yok. Beni onlara bağışla*” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de onu bağışladı. Bunun üzerine Ebû Azze: “*Sana söz veriyorum bir daha seninle savaşmayacağım ve senin aleyhinde asla hiçbir şey yapmayacağım*” dedi. Rasûlullah, onu serbest bıraktı. Kureyş, Uhud savaşı için hazırlık yapmaya başlayınca Safvân b. Ümeyye ona gitti ve: “*Bizimle birlikte sen de savaşa katıl*” dedi. Ebû Azze: “*Ben Muhammed'e bir daha onunla savaşmamaya ve aleyhinde asla hiçbir şey yapmayacağıma söz verdim. Muhammed bana iyilikte bulundu ve başka kimseye bu iyiliği yapmadı. Esir alınanları ya öldürdü ya da fidye karşılığı serbest bıraktı*” dedi. Bunun üzerine Safvân ona öldürüldüğü takdirde, kızlarını kendi kızlarıyla bir tutacağını ve eğer yaşarsa, ailesinin yiyemeyeceği kadar çok mal vereceğini vaat etti. Bunun üzerine Ebû Azze Arapları savaşa çağırmaya ve toplamaya başladı. Sonra Kureyş'le birlikte Uhud'a gitti. Bu kez de Uhud'da esir alındı. Ondan başka hiçbir Kureyş'li esir alınmamıştı. Hz. Peygamber (s.a.s.)'e, “*Ey Muhammed! Ben zorla getirildim. Benim kızlarım var, bana iyilik yap*” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de: “*Bana verdiğin söz ve ahd nerede kaldı? Vallahi, Mekke'yi göremeyeceksin. Aksi halde sen Muhammed'i iki kere kandırdım diyeceksin*” dedi. Ardından Hz. Peygamber (s.a.s.): “*Bir mü'min bir delikten iki kez ısırılmaz. Ey Âsım b. Sâbit! Götür, boynunu vur*” dedi. Âsım onu götürdü ve boynunu vurdu³⁴.

³¹ Kasım Şulul, “Siyer Yazıcılığında Kronoloji Meselesi”, 680.

³² Mefâil Hızlı, “Siyer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992), 5: 428.

³³ Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 12; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvîni İbn Mâce (v. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, (thk. Şuayb Arnavud vd.) 1. Baskı, (Dimaşk: Müessestü'r-Risâle, 2009), Fiten, 13; Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvud es-Sicistânî, (v. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvud*, İ'dâd İzzet Ubeyd ed-De'as, 1. Baskı, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1997). Ebû Dâvud, Edeb, 34.

³⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, 1: 110-111.

Söz konusu hadisin, “*Buhârî*”, “*Müslim*” ve diğer hadis kaynaklarında rivâyet şekli ile Vâkıdî’nin rivâyet şekli arasında farklılığın olduğu görülmektedir. Hadis kaynakları hadisi, söylenmiş olduğu zaman ve irtibatlı olduğu olaydan bağımsız olarak nakletmiştir. Halbuki Vâkıdî, hadisin söylenme nedenini, bağlantılı olduğu olay örgüsünü diğer bir ifadeyle bağlamını zikredilen rivâyette vermiştir. Aslında hadis kitaplarında birbirinden bağımsız ve kronolojiden uzak rivâyet edilen pek çok hadisin nüzûl ortamında bir olayla bağlantısı veya sebab-i vürûdu bulunmaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.)’in olaylardan bağımsız bir şeyler söylediğini düşünmek vâkıya aykırı bir yaklaşım olur. Hz. Peygamber (s.a.s.) genel itibariyle gündelik hayatta karşılaşmış olduğu olayların akışı içerisinde bir sorunu çözmek, sorulan sorulara cevap vermek ya da irşâd için gerekli açıklamalarda bulunmuştur. O halde siyerle hadisin birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bütünün iki parçası olduğu söylenebilir. Bu konuda Muhammed Hamidullah da hadisle siyeri birbirinden tamamen ayırmanın mümkün olmadığını gösteren şu tespiti yapmıştır: “*Hadis, Peygamber dönemine ait İslâm tarihinden başka bir şey değildir*”³⁵.

Ancak ne var ki bu iki ilim izlemiş oldukları metodoloji açısından birtakım farklılıklar taşımaktadır. Nitekim bu iki ilim karşılaştırıldığında ortaya şu farkların çıktığını görmek mümkündür: Hadis ilmi, titiz ve eleştirel bir metot olan cerh ve ta’dîl metodunun takip edilmesi ile teşekkül etmişken; siyer ilmi, nakillerin kabûlünde genelgeçer muayyen şartlar öne sürmeksizin tarih ilminin metodunu takip etmiştir³⁶. Burada şu noktaya dikkat çekmek gerekir; her ne kadar hicrî III. asır sonrasında siyer rivâyetlerinin naklinde gerekli olan titizlik ve hassasiyet gösterilmemiş olsa da ilk dönem siyer müelliflerinden olan İbn İshâk (ö. 151/768), Vâkıdî (ö. 207/822) ve özellikle de İbn Hişâm (ö. 213/828) siyer rivâyetlerinin naklinde kendilerine has belli kriterleri göz önünde bulundurduklarını belirtmek gerekir.

Hadisle siyer arasındaki bir diğer fark ise haberleri sunma yöntemidir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki hadis kitapları konularına veya râvîlerine göre tasnif edilmiştir. Konularına göre tasnif edilenlerde, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde yaşanmış olan hâdiseler, ilgili bâblar altında; râvîlerine göre tasnif edilenler ise râvîlere ait kısımlarda dağınık olarak yer almıştır. Esasen, hadis kitaplarının bahse konu olan hâdiseleri bütün olarak anlatmak gibi bir amacı yoktur. Muhaddisler, kendi kriterlerine uygun rivâyetleri ilgili yerde aktarmakla yetinmişlerdir³⁷. Dolayısıyla hadis kitapları, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hayatındaki olayları şahıs, mekân ve zaman unsurlarını kullanarak birbiriyle bağlantılı ve bütünlük içerisinde bir hikâye gibi anlatmaz³⁸. Bu sebeplerden dolayı hadis kitaplarında olaylar birbirinden bağımsız kısa hikâyecikler şeklinde yer alır. Hadis ilminin

³⁵ İbn İshâk, *Siyer-i İbn İshâk*, (thk. Hamidullah), s. (ط)

³⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Sehâvî, (v. 902/1497), (thk. Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahmân Huzayr, Muhammed b. Abdullah b. Fühayd Âli Fühayd) *Fethü'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-İrâki*, 1. Baskı, (Riyâd: Mektebetü Dâru'l-Minhâc, 2005), 2: 270.

³⁷ İsmail Yiğit, “Kur’ân ve Sîretü’n-Nebî” *Kur’ân ve Tefsîr Araştırmaları-II*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2001): 95.

³⁸ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Hamidullah, mukaddime) s. (ب).

kullandığı bu yöntemin, tarihin vazgeçilmezi olan konu bütünlüğünün sağlanması açısından kullanılması mümkün olmayan bir yöntem olduğu âşikardır. Buna mukâbil tarihçiler, olayları belli bir bütünlük dâhilinde, sebep-sonuç ilişkisi gözeterek nakletmektedirler³⁹. Diğer bir ifadeyle hadiste bütün öğeleri birbirine bağlı bir kıssanın anlatılması istenmez. Bilakis her tanığın olayı bildiğine şahadet etmesi istenir. Siyer ilminin maksadı ise olayı tam olarak birbirine bağlamak ve senetleri tekrarlamaksızın konuyu akıcı bir şekilde anlatmaktır⁴⁰. Ayrıca siyer eserleri, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in doğumundan vefatına kadar yaşanan hâdiseleri kronolojik olarak ve hikâye üslûbu ile vermeyi hedeflerken; hadis kitapları, onun şahsıyla ilgili olayları ve sözleri aktararak fikhî bir sonuç elde etme gâyesi de güder⁴¹.

Sonuç olarak siyer ve hadis ilimlerinin merkezinde Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbenin hayatı olması hasebiyle konu itibariyle bir farklılık bulunmaz. Diğer taraftan bu iki ilim arasında rivâyetlerin cem-i ve naklinde izlemiş oldukları metodoloji yönüyle bazı farklılıklar bulunmaktadır. Hadis ilmi, rivâyetlerin kabûlünde ve naklinde kendine has yeni bir metot ortaya koyup izlemişken siyer ilmi, daha çok tarihçilerin metodunu izlemiştir. Bu metot sayesinde, birçok âyet ve hadisin anlaşılmasına ve sıhhatli yorumlanmasına katkı sağlayacak bilgi ve belge kayıt altına alınmıştır.

3.2. Siyer-İslâm Tarihi İlişkisi

Tarih, toplumların başından geçen olayların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, zaman ve mekânını belirterek anlatan bir bilim dalı olduğu gibi bu dalda yazılan eserlerin ortak adıdır⁴². Meşhur Müslüman bilgin İbn Haldûn'a (v. 808/1406) göre; *"Tarih, gelip geçen kavimlerin ahlâk ve hallerini, peygamberlerin hâl ve hareketlerini, hükümdarların ve idare ettikleri devletlerin durumunu ve takip etmiş oldukları siyaseti öğretir. Dünyayı îmar eden insan toplumlarından ve bu toplumlarda meydana gelen değişikliklerden bahseder"*⁴³. Bu tanımdan anlaşıldığı gibi tarih, insanlığın başlangıcından yazıldığı güne kadar yaşanan hadise ve olayları ele alır. Biz bu başlık altında genel tarih içerisinde önemli bir yer tutan İslâm tarihi üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

İslâm tarihi, genel tarihin bir kolu olup İslâm dininin nasıl doğduğunu, nasıl gelişip yayıldığını yani İslâm dinini ve bu dine girmiş olan toplulukların tarihini inceler⁴⁴. Diğer bir ifadeyle İslâm tarihi deyince; on dört asırdan beri ahkâmıyla, ahlâkıyla, imânî prensipleriyle beşerîyete muazzam bir inkılâp hediye eden ve karşısına sayısız mutaassıp zümrelerin çıkmasına rağmen onlarla insanî ve beşerî kâidelerle mücadele ederek başarı

³⁹ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 42.

⁴⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Hamidullah, mukaddime) s. (ك١).

⁴¹ Hikmet Zeyveli, *Kur'ân ve Sünnet Üzerine*, (Ankara: Bilgi Vakfı, 1996), 69-70.

⁴² Fayda, Mustafa, "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 30.

⁴³ Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn (v. 808/1406), *Mukaddime*, (Trc. Zâkir Kadirî Ugan), (Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı), 1988, 18.

⁴⁴ Neşet Çağatay, *İslam Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 5.

sağlayan, cehalet karanlığı içinde yuvarlanan beşeriyet âlemine rehber olan bir dinin tarihi akla gelir⁴⁵.

İslâm tarihi hakkında ciddi ve istenilen nitelikte ilmî akademik araştırmaların yapılabilmesi, İslâm'da her türlü tarih yazıcılığının çekirdeğini oluşturan siyer ve megâzî alanında yapılmış çalışmaların bilinmesine bağlıdır⁴⁶. İslâm dünyasında tarihçilik, gerçek anlamda “*siyer ve megâzî*” türünden tarih yazımı ile başlar⁴⁷. Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758) gibi ilk siyer yazarları, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatına dair ulaşabildikleri bilgi ve belgeleri toplayıp kayda geçirmelerinden dolayı İslâm tarihçiliğinin öncülerinden olmuşlardır. Zaman içerisinde siyer ve megâzî kitaplarına “*futûh kitapları*,” “*peygamberler tarihi*,” “*tabakât ve terâcim*”⁴⁸ kitapları da eklenerek İslâm tarihi, genel tarih içerisinde büyük bir kol haline gelmiştir. İslâm tarihi, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in söz ve davranışlarından ziyade ağırlıklı olarak onun siyasal ve askeri yönünden bahseder. Diğer taraftan siyer, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını ve onun sahâbe ile olan ilişkisini teferruatlı bir şekilde inceler.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İslâm tarihi; câhiliye dönemini, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in doğumundan vefatına kadar hayatını, onun diğer devletlerle olan ilişkilerini, yazıldığı döneme kadar Müslümanların ülke yönetimlerini ve diğer devletlerle olan münasebetlerini ele aldığı için siyerdan daha kapsamlı genel tarihin bir koludur. Siyer ise özellikle Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını konu edinmiş olmasından dolayı İslâm tarihinden daha sınırlı bir alanı ve dönemi kendisine konu edinmiştir. Her iki ilmi dalı müşterek olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını ele almıştır.

3.3. Siyer-Esbâb-ı Nüzûl İlişkisi

Sebeb-i nüzûl “sebeb” ve “nüzûl” kelimelerinden oluşan bir isim tamlamasıdır. Sebep kelimesinin çoğulu “esbâb” olup⁴⁹ Arapçada kullanıldığı anlamda Türkçe’de de kullanılmaktadır⁵⁰. Nüzûl ise “iniş, inmek” anlamlarına gelmektedir⁵¹. “Esbâb-ı nüzûl” şeklinde kullanıldığında “iniş sebepleri” anlamına gelmektedir. Ulûmu'l Kur'ân'ın en önemli konularından biri olan “Esbâb-ı nüzûl” ilminin tarifini şöyle yapmak mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûrenin inmesine yol açan olay veya durum ya da herhangi bir şey hakkında Rasûlüllah'a sorulan soru demektir⁵². Suyûtî, bir olayın, nüzûl sebebi olarak

⁴⁵ Abdürrahim Zapsu, *Büyük İslam Tarihi*, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1976), 97.

⁴⁶ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 1991), 35.

⁴⁷ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 1998): 21.

⁴⁸ Hizmetli, “İslam Tarihçiliği ve Siyer Üzerine”, 326.

⁴⁹ İbn Manzûr, “sebba”, 21: 1910.

⁵⁰ Bedrettin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a esbab-ı nüzul*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002), 1: 1.

⁵¹ İbn Manzûr, 48: 4399; Râgıp el-İsfahânî, “nezele”, 799.

⁵² Muhsin Demirci, “Esbâb-ı nüzûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları). 11, 360; Ayrıca farklı tanımlar için bkz. Subhi es-Salih, *Mebahis fi ulumi'l-Kur'ân*, 5. Baskı, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 2005), 129; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 115.(Kaynakları

kabul edilebilmesi için o olayın âyetin indiği esnâda vukû bulmuş olmasını şart koşmuştur⁵³. Suyûtî'nin yapmış olduğu bu tespitten anlaşıldığı gibi esbâb-ı nüzûl, Kur'ân vahyinden öncesi veya sonrası için söz konusu değildir. Zerkânî de esbab-ı nüzûl konusuna eserlerinde geniş yer ayırmıştır. O'nun yapmış olduğu şu tanım, Suyûtî'nin görüşünü desteklemektedir: *"Vukû bulduğu günlerde ondan bahseden veya onun hükmünü açıklayan âyet veya âyetlerin inmesine sebep olan ve Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında meydana gelmiş bir hâdise veya ona yöneltmiş bir sorudur"*⁵⁴. Suyûtî ve Zerkânî bir hâdisenin nüzûl sebebi olarak kabul edilebilmesi için o hâdisenin Kur'ân vahyi sürecinde gerçekleşmiş olmasını şart koşmuştur. Bundan dolayı Kur'ân nâzil olmaya başlamadan yaşanmış bir hâdisenin sebep-i nüzûl olarak gösterilmesi mümkün değildir. Meselâ Vâhîdî'nin Fil Suresinin nüzûl sebebi olarak Habeş ordusunun Kâbe'ye hücumunu göstermesi gerçeğe aykırı düşer⁵⁵. Zira bu olay, Hz. Peygamber (s.a.s.) doğmadan önce gerçekleştiği için hiçbir şekilde sûrenin nüzûlüne sebep teşkil edemez.

Bu arada şunu da belirtmek gerekir: Bir âyetin nüzûl sebebini bilmek; o âyetin daha iyi anlaşılmasını, âyette belirtilen emir ve yasakların hikmetinin daha kolay anlaşılmasını, âyetin anlamıyla ilgili şüphelerin giderilmesini ve hataların önlenmesini sağlar⁵⁶.

Esbâb-ı nüzûl ilmi vahiy süreciyle bağlantılı olduğu için bu ilimle ilgili rivâyetlerin kaynağını âyetlerin inişine şahid olan ve iniş sebeplerine vâkıf olan sahâbiler oluşturmaktadır. Bilindiği gibi nüzûl sebepleri yalnız müşâhedeye ve semâya (işitmeye) dayanmaktadır; esbâb-ı nüzûlde aklî mühâkeme ve içtihat söz konusu değildir. Dolayısıyla müşâhede ve semâ, nüzûl ortamında bizâtihi olayları gören, onları kuşatan ve şartları bilen sahâbiler için mümkündür⁵⁷.

Aslına bakıldığında esbab-ı nüzûl ile siyer ilmi arasında sıkı bir bağ olduğu görülür. Âyet inmeden önce normal bir siyer olayı olarak kabul edilen bir konu, hakkında âyet nazil olması ile sebep-i nüzûl olarak isimlendirilmektedir. Burada iki durumla karşılaşırız. Birincisi bir hâdisenin ilk isminin siyer olması, âyetin inmesinden sonra aynı hâdisenin sebep-i nüzûl olarak isimlendirilmesi. Rasûlüllah'ın hayatında sıradan olan bir olay, hâdise, sebep-i nüzûl olması ile ayrı bir kıymet ve önem kazanmaktadır. Zira yaşanmış olan o hâdise vahiyle irtibâta geçmekte, vahyin sebebini oluşturmaktadır. Bu hâdise müfessir ve muhaddislerin ilgisini kendisine cezbetmekte ve âlimlerin ilgi merkezi hâline gelmektedir. İkincisi ise bir âyetle ilgili birden fazla hâdisenin sebep-i nüzûl olarak

kronolojik olarak sıralamak gerekir: Dipnotta önce Subhi Salih, ardından Cerrahoğlu ve son olarak da Demirci verilmeli)

⁵³ Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî (v. 911/1505), *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye) (Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tıbbâati'l-Mushafi's-Şerif, t.y.), 1: 209.

⁵⁴ Muhammed Abdülazim Zerkani, *Menahilü'l-irfan fi ulumi'l-Kur'ân*, 3. Baskı, (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.), 1: 99-100.

⁵⁵ Suyûtî, *İtkân*, 1: 209.

⁵⁶ Suyûtî, *İtkân*, 1: 189-191.

⁵⁷ Muhsin Demirci, *Kur'ân ve Yorum*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 219.

gösteriliyor olmasıdır. Bu da olayları değerlendirirken sahâbilerin farklı olayları sebab-i nüzûl olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile sahâbenin yorumu da olaya karışmaktadır. Ancak siyerle ilgili nakillerde genel itibariyle sahâbilerin gördüğü bir hâdiseyi veya hareketi naklettikleri için yorum katma olasılıkları düşüktür.

Bu mâlumatların akabinde meseleyi ele alacak olursak siyer-i nebî ile esbâb-ı nüzûlün ilişkisini şu şekilde belirtebiliriz: Siyer ilmi, esbâb-ı nüzûl ilmini kapsayan bir hüviyete sâhiptir. Esbâb-ı nüzûl, siyer ilmi içerisinde Kur'ân vahyi ile irtibâtı kurulmuş önemli hâdiselere verilen bir isimdir. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûl, Kur'ân vahyi ile irtibatlı olduğu için nüzûl süreci içerisinde gerçekleşen hâdiseler için de söz konusudur. Siyer ilmi ise Rasûlüllah'ın doğumundan vefatına kadar hatta doğmadan önce onu ilgilendiren olayları da kapsayan bir ilim olması hasebiyle doğrudan esbâb-ı nüzûlü kapsayan bir bütünlüğe sahiptir.

Sonuç

Siyer; Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını, şahsiyetini, beyânlarını, seriyye ve gazvelerini, İslâm'a davet ve tebliğde izlediği yolu, yaşadığı zaman ve coğrafyada Hz. Peygamber (s.a.s.) ile ilgili olayları bir kronolojiye göre sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir ilimdir. Siyer ilminin yazılmaya başlanması, hadislerin kaydedildiği sahâbe dönemine kadar uzanır. Bu iki ilmin başlangıcı aynı olmakla birlikte konuları ele alış tarzı birbirinden farklıdır. Hadis kitaplarında siyer-i Nebî hakkındaki bilgiler sistematik olarak düzenlenmemiştir. Bundan dolayı bu kitaplardan Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını belirli bir kronoloji içerisinde okumak mümkün değildir. Diğer taraftan siyer kitapları, hâdiseleri belirli bir kronolojiye göre anlattığı için Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatı, bu kitaplardan sebep-sonuç bağlantısı kurularak okunabilmektedir. Bu olumlu tarafının yanında siyer kitaplarının tarih ilminin metodolojisini seçmesinden dolayı güvenilirlik bakımından hadislere göre daha zayıftır.

Siyerin konuları kronolojiye göre incelemesi yönüyle İslâm tarihine benzediği görülür. Ancak İslâm tarihinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatı, ele alınan birçok konu arasında önemli bir konuyu teşkil etmekle birlikte siyerde bu konu siyerin merkezinde yer alır. Bundan dolayı İslâm tarihi, siyerden daha kapsamlı genel tarihin bir kolu iken siyer onun alt başlığı konumundadır. Ayrıca siyer, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatını derinlemesine incelemesi yönüyle İslâm tarihinden ayrılır.

Siyer ilmi, esbâb-ı nüzûl ilmini de içine alan bir yapıya sahiptir. Siyer ilmi içerisinde esbâb-ı nüzûl, Kur'ân vahyi ile irtibâta geçmiş önemli hâdiselere verilen bir isimdir. Bir olayın esbâb-ı nüzûl olarak kabul edilebilmesi vahiyle irtibatına bağlı olduğu için esbâb-ı nüzûl, Kur'an'ın nüzûl süreci için söz konusudur. Öte yandan bir konunun siyerin kapsamına girmesi için doğrudan âyetle irtibatlı olmasına gerek yoktur. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in doğumundan vefatına kadar tüm hayatı siyerin konusudur.

Kaynakça

- Bilmen, Ömer Nasûhi (v. 1391/1971). *Hukûku İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, t.y.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (v. 256/870). *Sahîhu'l-Buhârî*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhyiddin Hatîb) 1. Baskı, Kâhire: Matbaatü's-Selefiyye, 1980.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (v. 400/1009). *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Beyrût: Dâru'l-İlim, 1987.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (v. 816/1413). *et-Ta'rîfât*, (thk. Muhammed Sıddîk el-Minşevî), Kâhire: Dâru'l-Fâzile, t.y.
- Çağatay, Neşeti *İslam Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Çetiner, Bedrettin. *Fatiha'dan Nas'a esbab-ı nüzul*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002.
- Demirci, Muhsin. "Esbâb-ı nüzûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 360-362. Ankara: TDV Yayınları. 1995.
- _____ *Kur'ân ve Yorum*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Ebû Dâvud es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî (v. 275/889). *Sünenü Ebî Dâvud*, İ'dâd İzzet Ubeyd ed-De'as, 1. bs., Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1997.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *es-Siyeru'n-nebeviyye*, Dımaşk: Dâru'l-Vâi, t.y.
- Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 319-324. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- _____ "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 30-36. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Hızlı, Mefâil. "Siyer", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1992.
- Hizmetli, Sabri. *İslam Tarihçiliği Üzerine*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991 .
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şehâbeddîn Ahmed (v. 852/1449). *Fethü'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî) Muhibbüddin el-Hatîb, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahmân b. Muhammed (v. 808/1406). *Mukaddime*, (Trc. Zâkir Kadirî Ugan) Ankara: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdülmelik (v. 213/828). *es-Sîretü'n-nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakka, İbrâhîm el-Ebyarî, Abdülhâfız Şelebî), Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesar (v. 151/767). *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Muhammed, Hamidullah), y.y., t.y.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvîni (v. 273/887). *Sünenü İbn Mâce*, (thk. Şuayb Arnavud vd.) 1. Baskı, Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 2009.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (v. 711/1311). *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullah Ale'l Kebîr, Muhammed Ahmed Hasebullah, Hâşim Muhammed Şâzelî), Kâhire: Dâru'l-Maârif, t.y.,
- Levi Della Vida, Giorgio. "Sîre", *İA.*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1966.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâburî (v. 261/875). *Sahîhu Müslim*, (neşr., Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî) Riyâd: Darü't-Taybe, 2005.
- Öz, Şaban *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Özaydın, Abdülkerîm. "Hâlid b. Adullah el-Kasrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 281-282. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- es-Salih, Subhi. *Mebahis fi ulumi'l-Kur'ân*, 5. Baskı, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 2005.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (v. 502/1108). *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Seyyid Keylânî), Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, t.y.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed (v. 902/1497). (thk. Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahmân Huzayr, Muhammed b. Abdullah b. Fûheyd Âli Fûheyd) *Fethü'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-Irâki*, 1. Baskı, Riyâd: Mektebetü Dâru'l-Minhâc, 2005.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (v. 483/1090). *el-Mebsût*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, t.y.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v. 911/1505). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye) Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tibâati'l-Mushafi'ş-Şerif, t.y.

Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullah b. Ahmed (v. 581/1185). *er-Ravzü'l-ünûf fi şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, Beyrût: İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1991.

Şeşen, Ramazan *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 1998.

eş-Şeybânî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed (v. 241/855). *Müsnedü el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Muhammed Naîm el-Araksûsî, İbrâhim ez-Zeybek, Adil Mürşid) 2. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Şulul, Kasım. "Siyer Yazıcılığında Kronoloji Meselesi", *Sîret Sempozyumu I: Türkiye'de Sîret Yazıcılığı*, Ankara: 2010.

el-Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî (v. 207/823). *el-Megâzî*, (thk. Marsden Jones) 3. Baskı, Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1984.

Yaman, Ahmet "Siyer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 316-319. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Yiğit, İsmail "Kur'ân ve Sîretü'n-Nebî" *Kur'ân ve Tefsîr Araştırmaları-II*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2001.

Zapsu, Abdürrahimi *Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Sebil Yayınları, 1976.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1791), *Tâcü'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (thk. Mustafa Hicâzî), Kuveyt: Vizâretü'l-İ'lâm, 1973.

Zerkani, Muhammed Abdülazim. *Menahilü'l-irfan fi ulumi'l-Kur'ân*, 3. Baskı, Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.

Zeyveli, Hikmet. *Kur'ân ve Sünnet Üzerine*, Ankara: Bilgi Vakfı, 1996.